

Sport i nasilje u Europi

Dominique Bodin, Luc Robène, Stéphane Héas

Council of Europe Publishing
Editions du Conseil de l'Europe

KNJIGA TRGOVINA d.o.o.

Huliganstvo i socijalna dezorganizacija

Istodobno, postoje određeni faktori koji imaju bitan utjecaj na pojavu novih oblika huliganstva u europskom nogometu.

Društvena dezorijentiranost

Sociološke analize devijantnoga ponašanja¹⁵ neko su vrijeme pokazivale da situacija dezorijentiranosti, u kojoj nedostaje ili slabi osjećaj postojanja društvenih normi, može potaknuti nasilno ili delinkventno ponašanje. Pojam dezorijentiranosti, koji obuhvaća nejasnu ideju socijalne deregulacije (Boudon i Bourricaud 1982), zapravo je univerzalan izraz za najrazličitije pojmove, a što je razvidno iz raznih načina na koje ga Durkheim rabi u svojim djelima *Podjela rada* (1893) i *Samoubojstvo* (1897). Upotrijebivši pojam socijalne dezorganizacije, Merton (1965) shvaća devijantno ponašanje kao trenutak kad pojedinac raskida sa standardnim pravilima društvene razmjene. Odbačeni od drugih članova društva, iako s njima dijele iste ciljeve, određeni pojedinci razvijaju oblike devijantnoga i konfliktnoga ponašanja. Društvena dezorijentiranost tako postaje snažan proces koji pojedincima otežava legitimno uključivanje u (društvene) aktivnosti, što neke od njih potakne da se suprotstave ili pobune protiv autoriteta.

Prvo što treba naglasiti u ovom kontekstu jest da ne postoji pravi odnos između uprava nogometnih klubova i navijačkih organizacija.

Nedostatak odnosa i *laissez-faire* pristup ostavljaju prostora huliganstvu

Nekoliko je mogućih objašnjenja za takvo stanje. Prvo, dob navijača (o čemu je u tekstu već pisano) utječe na želju za neovisnošću njihovih skupina, većina kojih je formirana bez pomoći nogometnih klubova. Na to se nadozvezuje želja mladih ljudi da u prijelaznom razdoblju od adolescencije prema odrasloj dobi djeluju neovisno i donose vlastite odluke. Određeni je broj istraživača također komentirao i sve veći jaz između igrača i navijača koji je zapazio Wahl (1990). Sličan proces udaljavanja prisutan je i u nedostatku odnosa između uprave nogometnoga kluba i kluba navijača. Broussard je to komentirao sljedećim riječima:

„... rastući jaz između navijača i ostatka kluba kod ekstremista neizbježno pojačava osjećaj izoliranosti. S obzirom na to da ih uprava njihova vlastitoga kluba ignorira

¹⁵ U ovom kontekstu, izbjegavanje normi i pravila za koje je općenito prihvaćeno da uređuju život u društvu.

ili se prema njima odnosi s prijezirom, oni se kao nikad prije "ukopavaju" u svojim stajalištima i na kraju uvjere sami sebe kako jedino oni uistinu vole svoju momčad i spremni su je braniti u nevolji." (1990: 210–211)."

Svaka skupina postoji potpuno neovisno usredotočujući se na isti predmet interesa i vežući se uz određeno mjesto te inzistira na opravdanju i važnosti onoga što radi.

Međutim, iskustvo s treniranjem navijača ili „navijačkim veleposlanstvima“ (Comeron 2002) pokazalo je da ondje gdje se mogu formirati odnosi ugovornoga tipa (usmeno ili pismeno) između navijačkih skupina ili navijača i klupske uprave, takva priroda odnosa ima blagotvoran utjecaj na ponašanje navijača. Dob se još jednom pokazuje kao ključan čimbenik: kao što je Broussard (nav. dj., str. 210) komentirao, mnogi predsjednici klubova ne smatraju te mlade ljude prihvatljivim partnerima za dijalog. Odnosi se u većini klubova najčešće uspostavljaju na *ad hoc* bazi radi zaštite od različitih vrsta izgre-da, ali bez usklađene politike uvažavanja navijača kao istinskih sudionika zainteresiranih za razvoj kluba. Kako je to Ehrenberg naveo, ljudi zaduženi za sport ponajprije žele nametnuti tezu prema kojoj „ti klipani nemaju ništa s nogometom“. Ehrenberg komentira kako je takvo stajalište razumljivo, to je način održavanja sporta „čistim“ i prekidanja veza s navijačima koji nisu ništa drugo nego teret (1991: 47). Nogomet se kao fenomen mijenja. Zapravo, on nije više samo sport niti sportski spektakl u kojem promatrači mogu uistinu sudjelovati i na koji mogu utjecati. U današnje vrijeme nogomet je nešto drugo:

„... budući da je pažnja usmjerena na dobit od reklama i televizijska prava, s obzirom na to da je najvažniji interes klubova samopromocija... ipak, nogomet također pripada i slabo unosnoj publici“ (Broussard, nav. dj., str. 211).

Prema tomu, razumno je zapitati se nije li huliganstvo možda izniknulo, barem dijelom, iz društvenoga vakuuma i socijalne dezorganizacije koju navijači okreću u svoju korist.

Širenjem i sve boljim organiziranjem navijačke kulture u kasnim 1970-ima i ranim 1980-ima manje-više diljem cijele Europe, mnogo mladih ljudi u njoj je prepoznalo način bijega i izlaz iz ekonomske i socijalne nesigurnosti. Nogomet, univerzalni sport, bio je omiljen objekt njihove strasti. Jednostavan i popularan sport koji su svi mogli razumjeti, a većina njih i igrati, slavio je društveni uspjeh i meritokraciju. Mladi su se ljudi poistovjećivali s igračima, klubovima, njihovim uspjesima i neuspjesima. Upravo u to doba, nogomet je doživio temeljitu promjenu. Još nije monopolizirao medije, a morao je privući više publike radi povećanja prihoda, potvrde vlastite vjerodostojnosti

i razvoja profesionalnosti. Obrativši se većem broju ljudi, nudeći jeftinije ulaznice i visokokvalitetan spektakl, nogomet je uspio privući mnogobrojnu i ushićeniju publiku. Kad su se navijači organizirali u skupine, uprave klubova nisu imale potrebno znanje (jer to nije ni bilo u prirodi njihova posla) niti želju (jer im to nije ni bila ambicija) kontrolirati strasti koje su sami prouzročili i ohrabivali – ili su se, u najboljem slučaju, tom zadatku prekasno posvetili. Iako možda nisu nužno, niti izravno, potaknuli stvaranje toga tipa navijačke kulture, oni su svejedno dopustili širenje društvenoga vakuuma unutar kojega su se ta kultura i njezin najekstremniji oblik, huliganstvo, razvili i sami se organizirali, bez suradnje, pomoći i komunikacije te bez referentnih točaka i granica.

Takva je situacija stvorila probleme jer je bilo malo vjerojatno da će mladi navijači, koji su u pogledu društvenih normi mnogo tolerantniji od odraslih, osuditi devijantno ili grubo ponašanje (Galland 1998: 27). Umjesto toga, oni su se sa sebi jednakima družili odvojeno od odraslih, kršeći pravila i standarde. Članstvo u skupini neke je od njih nagnalo da usvoje nasilne oblike ponašanja kao izraz neposluha i otpora ili pomoć u formiranju identiteta i krenu u lov na žrtve ili u potragu za statusom i od okoline prihvaćenom ulogom (Linton 1936 i Goffman 1961). U nekim od policijskih izvještaja, osobito u Francuskoj, razvija se ta ideja i korak dalje pa se bilježi kritička primjedba na izrazitu nemarnost klupskih uprava prema pojavi ekstremno nasilne navijačke kulture unutar njihovih klubova. Na primjer, policajac Rouibi, zamjenik zapovjednika, navodi: „Oni koji vode PSG, ostavljaju dojam iznenađenosti i zabrinutosti trendom za koji se opravdano može reći da ga je u prošlosti poticala upravo njihova nemarnost i komercijalizam“ (Rouibi 1989: 4).

Huliganstvo i granica između ponašanja *laissez-faire* i tajnoga dogovora

Neki navijači idu još korak dalje tvrdeći da postoji prešutni dogovor između uprava određenih klubova i skupina za koje se zna da se upuštaju u nasilje češće od drugih. Zamjenik zapovjednika Rouibi u svom izvješću ponavlja tu izjavu bilježeći:

„... odgovorni za sigurnost u klubovima često se nađu rastrgani između suprotnih težnji. Iako su svjesni rizika od nasilja zbog prisutnosti huliganskih elemenata, spremno će izjaviti kako sve nogometne momčadi trebaju takve navijače kako bi vršili pritisak na igrače“ (nav. dj., str. 39).

Jesu li takva stajališta samo nepromišljena – ili odražavaju pokušaj da se ocrne navijači protivničkoga kluba? Pitanje ostaje neriješeno. Ipak, nekoliko

će primjera biti dovoljno da se pokaže kako odnosi između uprava nogometnih klubova i njihovih navijača mogu biti izrazito ambivalentni.

Na primjer, jedan je klub na mjestu glavnoga redara¹⁶ zaposlio bivšega neo-nacističkoga simpatizera čija je fotografija (na kojoj odjeven u uniformu drži ruku u položaju za nacistički pozdrav) ne tako davno kružila među navijačima francuskih klubova. Iako je shvatljivo da je klub htio steći bolji uvid u nasilni politički ekstremizam uposlivši „stručnjaka“, ipak se mora postaviti pitanje ima li takav pojedinac imalo vjerodostojnosti među svojim bivšim istomišljenicima.

Drugi se primjer tiče događaja zabilježenoga 18. travnja 1996. u *L'Equipeu*: predsjednik PSG-a bio je optužen za sudioništvo u pokušaju unošenja dimnih baklji na sportski teren za vrijeme susreta između PSG-a i Metza 30. ožujka 1996. godine. Poslije je oslobođen optužbe.

Treći je primjer zahtjev službenika sigurnosti u jednom od klubova iz prve francuske lige upućen višem policijskom inspektoru zaduženom za stadion „Jacques Chaban-Delmas“ u Bordeauxu da odustane od terećenja dvojice navijača uhićenih zbog počinjenih nasilnih radnji na tribinama. Službenik je naveo kako bi bilo bolje „problem interno riješiti“.

Četvrti i zadnji primjer tiče se istog stadiona na kojem je navijač, kojega su redari fizički obuzdali nakon što je napao drugoga navijača, izjavio da je sin bivšega ministra. Unatoč tomu što postoji točno određena procedura koja se mora slijediti u takvim slučajevima, protiv njega ništa nije poduzeto.

To je samo nekoliko od mnoštva primjera iz francuskoga nogometa, a još ih se mnogo može navesti iz nogometne prakse drugih europskih zemalja.

Bilo kako bilo, nedostatak bilo kakva odnosa (ili pak njegova dvosmislena priroda) između klupske uprave i navijača može samo učvrstiti društvenu dezorijentiranost i potaknuti ekstremno ponašanje poput huliganstva. U nekim slučajevima pravila su prekršena zbog podudaranja interesa. Zar nogomet nije imao koristi od devijantnoga ponašanja navijača ili su mu barem vratili *quid pro quo* s obzirom na to da su stvorili atmosferu i unijeli duha na tribine te pojačali osjećaj privrženosti? Becker je (1963: 150) primijetio da se pravila nekažnjeno krše jer obje strane izvlače korist zatvarajući oči pred

¹⁶ U Francuskoj se redari zapošljavaju kako bi spriječili izgrede na stadionima nakon što je donesen tzv. Pasquin zakon prema kojem organizatori sportskih ili kulturnih manifestacija moraju sami uposliti snage sigurnosti.

onim što se događa. Kako bi se drugačije mogla objasniti činjenica da je bilo tako lako unijeti velike količine baklji na stadion unatoč propisima kojima se u većini europskih zemalja zabranjuju takve radnje i propisuje pretraga navijača? Propusti u provođenju zakona opravdano se mogu smatrati prijenosnikom nasilja (Bodin 1999a), što je i bit izjave šefa osiguranja u nogometnom klubu Girondins de Bordeaux: "Uvođenjem zakona vratio se mir na tribine i područje oko stadiona. Međutim, čim je postupno postalo jasno da se ništa nije promijenilo i da navijači mogu nastaviti s ispadima kao prije, a da se pritom zakon neće provoditi, bacili su se na posao kao nikad dotad."

Ta uvjerljiva, lucidna i logična primjedba u opreci je s prije spomenutim primjerima i dokazuje, ako su dokazi uopće potrebni, da su kršenje pravila i nasilje društveni konstrukti i dio procesa složenih interakcija.

Iako ne pripadamo školi mišljenja koja iznad svega zagovara sigurnost – i svjesni da naš argument odražava utilitaran pristup kaznenoj politici, koji zagovara ideju da je strah od kazne često dovoljan motiv za odvratanje od pokušaja izvršenja kaznenoga djela – jasno nam je da je potrebno kazniti nasilne radnje. Naravno, sankcije moraju biti pravedne i prikladne kako bi se izbjeglo uzburkavanje duhova na suprotnoj strani, a što bi onda moglo završiti u beskrajnoj spirali prijestupa-kazne-agresije (Debarbieux 1992: 23). Socijalizacija mora uključivati i stanoviti stupanj represije, inače će volja pojedinca za samokontrolom – općeljudskim stanjem – nestati. Iako socijalna deregulacija sigurno nije jedini faktor kojim se fenomen nasilja može objasniti, očito je da se nasilje lakše ukorjenjuje ondje gdje klupske uprave ostave društveni vakuum između sebe i navijača. Spomenuti vakuum – nehajan, *laissez-faire* etos, „sudioništvo“ ili udovoljavanje hirovima – ima odjeka u radu i djelima Debarbieuxa (1996), koji se bavio drugim problemom – nasiljem u školama. Taj oblik nasilja lako se pojavljuje u onim srednjim školama u kojima se zaposlenici međusobno sukobljavaju, a škola nema jasnu predodžbu o vlastitoj svrsi i smjeru razvoja.

Može li ovo, dakle, biti faktor koji se krije iza nasilja povezanoga s nogometom: nedostatak dogovora ili zajedničke strategije za pretvaranje sporta, u pravom smislu te riječi, u „totalni društveni fenomen“ obziran prema svima uključenima u društvo sporta? Sigurno je da uključivanje, suradnja i priznavanje pojedinačnih doprinosa nude drukčije načine određivanja prava i dužnosti, mogućnosti i zabrana.

Posljedice primjene ili neuspjeha primjene društvenih pravila

Iako je policija možda i svjesna postojanja opasnih pojedinaca koji izazivaju nered, i o njima čak ima i dosjee, svejedno ih rijetko kad poziva na saslušanje. U nekim slučajevima ti pojedinci možda nisu bili uhvaćeni na djelu, no činjenica je i da se zakon selektivno primjenjuje (Becker, nav. dj., str. 36).

Zakoni i propisi¹⁷ za sprječavanje huliganstva doneseni su sa zakašnjenjem, kao posljedica nasilnih događaja kojima su se opširno bavili mediji. Europska konvencija o nasilju i nedoličnom ponašanju gledatelja na sportskim priredbama, posebice na nogometnim utakmicama iz 1985. godine, donesena je nekoliko tjedana nakon tragedije na stadionu Heysel. U Velikoj Britaniji tek je donošenjem Zakona o policijskoj proceduri u prikupljanju dokaza u kaznenom postupku 1984. policija dobila ovlasti pretraživanja i nadziranja nogometnih huligana. Te su ovlasti proširene Zakonom o sportskim priredbama iz 1985. i godinu dana poslije Zakonom o javnom redu i miru. U Italiji, s obzirom na to da vlasti huliganstvo nisu smatrale dovoljno ozbiljnim problemom (Tsoukala 1996: 113), nikakve mjere nisu poduzete do 1985. godine. Francuska sve do 1993. nije imala propisa o sigurnosti na sportskim priredbama – te je godine, naime, donesen tzv. Zakon gđe Alliot-Marie. Zakon je neko vrijeme bio u pripremi, no tek je nemili događaj na stadionu „Parc des Princes” 28. kolovoza 1993., kad su televizijski gledatelji u izravnom prijenosu utakmice PSG – Caen svjedočili premlaćivanju zapovjednika interventne policije, potaknuo zakonodavce na njegovo donošenje i upozorio na hitnu potrebu za propisima koji bi sankcionirali takvo ponašanje. No i prije se, i to ne samo u spomenutim zemljama nego diljem cijele Europe¹⁸, dogodio sasvim dovoljan broj sličnih izgređa koji bi opravdao mnogo ranije donošenje zakona. Istina je da se nova pravila ne donose uvijek samo radi stvaranja pravnoga okvira za borbu protiv huliganskoga ponašanja ili uvođenja mjera za njegovo sprječavanje; ona mogu također biti i dio kampanje umirivanja javnosti i sprječavanja širenja osjećaja nesigurnosti koji je vjerojatno štetan za društvo u cjelini ili barem za nogomet kao instituciju (Bodin i Trouilhet 2001).

Nakon tragedije na Heyselu Vijeće Europe pristupilo je rješavanju problema nadzora i suzbijanja navijačkoga nasilja te je donijelo dva važna dokumenta o

¹⁷ Nemamo namjeru raspravljati o društvenoj i kaznenoj odgovornosti onih koji se upuštaju u nasilne radnje na sportskim priredbama. Taj je problem analizirao Lassalle (2000).

¹⁸ Vidi Chakera (1999) za detaljniji prikaz razvoja zakona.

nogometu i treći, koji je proširio primjenu njihovih odredbi na dvoranske sportove. Vijeće je također donijelo i niz preporuka. Najvažniji su dokumenti¹⁹:

- Europska konvencija o nasilju i nedoličnu ponašanju gledatelja na sportskim priredbama, posebice na nogometnim utakmicama, potpisana u Strasbourgu 19. kolovoza 1985. godine, temeljem koje su se države članice obvezale pokušati spriječiti nasilje na sportskim priredbama poduzimajući sigurnosne mjere policijskoga nadzora, pretraga i provjere, razdvajanja navijača suparničkih momčadi, razmjene informacija o izgrednicima itd. Stalni odbor, koji čine predstavnici zemalja potpisnica, osnovan je i sa zadaćom nadzora i sprječavanja nasilja među sportašima i gledateljima te poduzimanja mjera prijeko potrebnih za olakšavanje njegove kontrole. Konvencija nije napisana kako bi se zemlje potpisnice oslobodile odgovornosti, dapače, člankom 3(4) propisano je da one moraju uložiti potreban napor s ciljem donošenja vlastitih zakonskih propisa.
- Preporuka 93/1 o mjerama koje moraju poduzeti organizatori nogometnih susreta i javne vlasti, donesena je na sastanku Stalnoga odbora Konvencije (T-RV) u Strasbourgu 3. i 4. lipnja 1993. Svrha je te preporuke uvođenje „standardiziranoga kontrolnoga popisa mjera koje moraju poduzeti organizatori nogometnih susreta i javne vlasti“. Kontrolni popis sadrži više od šezdeset točaka u vezi s provjerama, preventivnim mjerama i organizacijom, što se mora uzeti u obzir pri pripremi sportskih priredaba, pri čemu se odgovornost dijeli na angažirane strane, uključujući vlasnike stadiona, organizatore priredbi, sportske saveze, UEFA-u (Zajednicu europskih nogometnih saveza) i javne vlasti. Cilj je osigurati da se nijedna mjera ne zanemari te ustanoviti funkciju, obveze i područje odgovornosti svih uključenih strana.
- Preporuka 94/1 Stalnoga odbora Konvencije (T-RV) o poduzimanju mjera u vezi s dvoranskim sportskim priredbama visokoga rizika, kojom su propisane mjere slične onima na stadionu, a u vezi sa zaštitom i sprječavanjem nasilja. Taj dokument sadrži i preporuke za prodaju karata i unaprjeđivanje sigurnosti na dvoranskim sportskim priredbama.
- Vijeće Europe je 1999. donijelo niz preporuka za Europsko nogometno prvenstvo 2000., uključujući i onu o nogometnom huliganstvu.
- U srpnju 2001. Odbor ministara usvojio je Preporuku Rec (2001) 6 o suzbijanju rasizma, ksenofobije i rasne nesnošljivosti u sportu, koja je stupila

¹⁹ Ovdje su navedene samo najvažnije konvencije i preporuke. Potpuniji popis vidi u rezimeu preporuka Vijeća Europe u „Sprječavanju nasilja u sportu“, Vijeće Europe (2003).

na snagu godinu dana poslije. Preporukom su pozvane sve vlade da prihvate mjere i uspostave politiku borbe protiv rasističkoga i ksenofobičnoga ponašanja na stadionima i sportskim priredbama.

- U siječnju 2003. godine Stalni je odbor Konvencije, u sklopu Cjelovitoga projekta o odgovoru na nasilje u svakodnevnom životu demokratskoga društva, odobrio Preporuku 2003/1 o ulozi društvenih i obrazovnih mjera u suzbijanju nasilja u sportu.

Vijeće Europe svoje bavljenje problemom navijačkoga nasilja nije ograničilo samo na preporuke i konvencije. Ono je također uspostavilo sustav kontrole provođenja preuzetih obveza u zemljama potpisnicama, što uključuje posjete tim zemljama radi procjene primjene različitih dokumenata. Prije početka važnijih turnira (poput Svjetskoga prvenstva ili europskih prvenstava) Odbor također organizira koordinacijske sastanke predstavnika zemlje domaćina i zemalja sudonica. Europska je unija, sa svoje strane, pristupila problemu huliganstva usredotočujući se na provedbu posebnih mjera za suzbijanje nasilja, osobito poboljšanjem suradnje između policijskih snaga država članica, uključujući uspostavu informacijske mreže. Uz ostalo, cilj je tih mjera:

- identificiranje huligana
- sprječavanje njihova napuštanja matične zemlje u vrijeme važnijih međunarodnih natjecanja
- zabrana njihova ulaska ili olakšavanje protjerivanja iz zemlje domaćina
- unaprjeđenje međunarodne razmjene informacija.

UEFA je donijela niz smjernica o sigurnosti na stadionima za vrijeme natjecanja koja se održavaju pod njihovim okriljem. Posljednja u nizu, iz lipnja 1993., daje „obvezujuće upute organizatorima, savezima i klubovima koji igraju utakmice u sklopu bilo kojega natjecanja UEFA-e glede mjera opreza koje se moraju poduzeti radi osiguranja sigurnosti na stadionima i sprječavanja nereda u publici“. Na svakoj važnijoj utakmici Uefin zastupnik nadzire provedbu dotičnih mjera.

Poteškoće pri uvođenju učinkovite politike nadzora publike

Najvažniji rezultat konvencija, preporuka i međunarodnih i nacionalnih zakonskih propisa jest uvođenje paralelne politike nadzora publike na sportskim priredbama: s jedne strane preventivna jer sadržava programe treniranja navijača i „navijačkih veleposlanstava“, ona istodobno obuhvaća i provjere

i nadzorne mjere koje djeluju obeshrabrujuće na potencijalne izgređnike. Međutim, mnogo je problema u provedbi takve politike s obzirom na očit sukob između preporučenih mjera i načela slobode kretanja Europom.

Ograničenja preventivne politike

Iako prijeko potrebne i uvedene u najboljoj namjeri, takve smjernice preventivne politike²⁰ predstavljaju problem jer nisu ujednačene i standardizirane te njihova učinkovitost ovisi o angažmanu onih koji vode sport. Njihova provedba na klupskoj razini ovisna je o blagonaklonom i kooperativnom stajalištu sportskih tijela. Klupski čelnici predstavljaju daljnji problem – od njih se mora zahtijevati prihvaćanje činjenice da su nasilni ili potencijalno nasilni navijači ipak „njihovi“ navijači te da je huliganstvo „popratna pojava“ ili nepredviđen nusproizvod profesionalnoga nogometa. No, prihvaćanje tih činjenica implicira preuzimanje odgovornosti za nasilne radnje koje bi njihovi navijači mogli počiniti – a oni to ne namjeravaju učiniti. Postoji jako iskušenje neuvođenja preventivne politike na klupskoj razini jer se radom na sprječavanju nasilja i uključivanjem u preventivne i zajedničke aktivnosti sa svojim navijačima klubovi mogu naći u situaciji da moraju na sebe preuzeti moralni i financijski teret kaznene odgovornosti za te navijače. Kao sredstvo „sprječavanja“ ili zaštite od neugodna propitkivanja, podrugljiva dobacivanja i nasilja neki se klupski šefovi pokušavaju umiliti navijačima zatvarajući oči pred unošenjem dimnih baklji na stadione ili sponzorirajući navijačke skupine i njihove transparente. Drugi smatraju da su sva načela politike sprječavanja nasilja zadovoljena ako angažiraju redare na sportskim terenima.

Takvo je stajalište u klupskom interesu iz nekoliko razloga. Prvo, smatra se da su nasilni navijači „autsajderi“, da nemaju veze s nogometom i da na stadione dolaze samo kako bi radili izgrede. Uvođenjem politike sprječavanja nasilja ne traži se od klubova samo dugoročan moralni i financijski angažman, već i priznanje povezanosti s nasilnim navijačima, a to oni nisu skloni učiniti. Drugo, financijski je interes također važan faktor jer, ako se čin nasilja dogodi podalje od stadiona, to više nije problem sporta, već problem javnoga reda i mira, a za to je financijski odgovorno civilno društvo. Treća vrsta interesa ima veze s prirodom profesionalnoga nogometa koji u današnje doba – uzimajući u obzir njegove prihode od reklama i medija – više nema

²⁰ Za daljnje informacije o politici prevencije za koju se zauzima Vijeće Europe vidi „Sprječavanje nasilja u sportu“, Vijeće Europe (2003).

potrebu za strastvenim navijačima na čiji se novac od prodaje karata nekad oslanjao radi razvoja vlastite profesionalnosti.

Težnja za sprječavanjem nasilja stoga je u sukobu s novim komercijalizmom u profesionalnom nogometu, koji se danas vjerojatno ne može više smatrati toliko sportom, pa čak ni sportskim spektaklom, koliko „igrom na poteze“ prilagođenom promociji određenih kompanija i dodjeli društvenoga priznanja pojedincima koji ga vode. Današnji se nogometni svijet, dakle, manje bavi suzbijanjem nasilja, a mnogo se više trudi učiniti ga nevidljivim kako bi se sačuvao javni red i mir na nogometnim terenima (Roché 1996). Sam bi sport na taj način zadržao pozitivan i poštovanja vrijedan imidž. To je zasigurno stajalište koje se odražava u politici tribina sa sjedećim mjestima, čime se primiruju oni koji na njih dolaze, te u selektivnom učinku viših cijena ulaznica. Natjerati navijače da plate, zašute i sjednu (Bromberger 1995), čini se da je strategija odabrana za obuzdavanje navijačkoga ponašanja, strategija koja je već uvedena na britanske nogometne terene, gdje navijačima može biti doživotno zabranjen pristup na stadion samo zbog toga što su ustali²¹.

Represivne mjere

Represivne mjere većinom se mogu podijeliti u četiri kategorije: zakoni i propisi (zakoni za borbu protiv huliganstva doneseni su u većini europskih zemalja), sigurnosne mjere (razdvajanje suparničkih navijača, policijska prisutnost tijekom dolaska gostujućih navijača, formiranje sigurnosnoga prstena oko nogometnoga terena, pretraga navijača dodirom, temeljit tjelesni pregled navijača i postupci provjere na ulazima na stadion), nadzorne mjere (instaliranje videonadzora na stadionima, prisutnost policajaca između navijačkih skupina i na tribinama) i prikupljanje informacija (razmjena informacija između policijskih postaja i sportskih klubova o očekivanome broju navijača na utakmicama i načinu njihova putovanja).

Međutim, navedene su represivne mjere problematične. U nekim zemljama, uključujući Francusku, temeljit tjelesni pregled osobe uređen je istim propisima koji reguliraju policijske pretrage s nalogom za uhićenje. Pregled stoga ne mogu obavljati redari iz sigurnosnih kordona na ulazima na stadion. Samo službenici koji provode zakon, imaju ovlasti pregledavati ljude na taj način, a što im je u opisu posla očuvanja ili uspostavljanja javnoga reda i

²¹ U travnju 1995. godine navijaču Manchester Uniteda Steveju Briscoeu doživotno je zabranjen pristup na stadion toga kluba jer je ostao na nogama glasno izvikujući potporu igračima unatoč ponovljenim upozorenjima osoblja zaduženoga za sigurnost.

mira. Redari mogu samo pretražiti dodirom ljude koji žele ući na stadion, tj. obaviti kratak površinski pregled. Iako se takvom provjerom mogu otkriti veći predmeti, njome se ne pronalaze strjelice za pikado ili baterije, koje su katkad skrivene u sendvičima, ili pak kovanice s oštrim rubovima skrivene u cipelama. Pariški odvjetnički institut za izobrazbu u području ljudskih prava (IFDHBP) istaknuo je u vezi s tim problemom da su ovlasti osoblja zaduženoga za sigurnost na stadionima jednake onima koje imaju privatna zaštitarska poduzeća te da su sudovi u nizu slučajeva upozorili na činjenicu nezakonitosti postupaka tjelesnoga pregleda (1999: 15). Klubovi mogu donekle zaobići ta ograničenja tiskanjem obavijesti na ulaznice i isticanjem natpisa na ulazima na stadion o pregledu posjetitelja. Upozoravanjem na postupke pregleda klubovima je omogućeno da zabrane ulazak osobama koje ne pristaju na pregled, ali im nije dopušteno inzistirati na pregledu ijednoga pojedinca (ili njegovih osobnih stvari) koji prosvjeduje protiv takva pregleda unatoč tomu što je o njemu prije toga obaviješten (nav. dj., 15).

Pretraga dodirom također je u mnogim situacijama otežana već i zbog velikoga broja posjetitelja na nogometnoj utakmici. Dolazak navijača na stadion kulminira nedugo prije početka susreta, zbog čega osoblje iz osiguranja ne može pregledati svakoga posjetitelja a da ne uspori ulazak mase i time potakne njihovo nezadovoljstvo. U takvim okolnostima policija i redari provjeravaju nasumičnim odabirom, oslanjajući se na vlastiti instinkt pri izdvajanju pojedinih posjetitelja ili navijača za tjelesni pregled i to čine na osnovi njihova izgleda ili potencijalno devijantnoga ponašanja – odatle i pojava „ležernih posjetitelja“. Postupci pretrage navijača dodirom dodatno su otežani jer je zbog manjka policajki i redarki nemoguć pregled žena koje ulaze na stadion. Zbog toga se žene često koriste za unos zabranjenih predmeta (Bodin i dr. 2004a/b).

Kako bi sigurnosne mjere bile učinkovite, potrebno je da klubovi donesu posebne unutarnje propise koji moraju biti jasno izloženi na svim ulazima i mjestima za prodaju ulaznica. Pravni stručnjaci smatraju da ti formalni zahtjevi moraju poprimiti oblik ugovorne obveze koja bi povezala posjetitelje i organizatore. IFDHBP je predložio da se sljedeći tekst tiska na poledini ulaznica:

„Posjednik ulaznice potvrđuje da je primio na znanje pravila stadiona (ili kluba) koja obuhvaćaju opće uvjete prodaje, a kako je izloženo na ulazu i oko stadiona te dostupno na mjestu za prodaju ili rezervaciju ulaznice. Posjednik ulaznice prihvaća da kupnjom ulaznice njegov/njezin ulazak na stadion ovisi o prihvaćanju sigurnosnih mjera stadiona, što uključuje prolazak ograđenim sigurnosnim prolazima, pregled osobnih stvari i tjelesni pregled osobe te videonadzor sukladno uvje-

tima navedenima u propisima i predviđenima sigurnosnim mjerama. U zamjenu za posjetiteljevo prihvaćanje tih mjera, u skladu s dopunskom kolektivnom policom osiguranja, organizator prihvaća odgovornost za bilo kakvu tjelesnu ozljedu naneseu tijekom priredbe, prema uvjetima i ograničenjima navedenima u ugovoru koji je dostupan posjetitelju.“ (nav. dj., str. 39).

Instaliranje sustava videonadzora na stadionu i oko njega također je vrlo problematično. Iako je očito da je svrha takvih sustava sprječavanje izgrede i identificiranje izgređenika, također je točno da se njihovim postavljanjem – kao i instaliranjem videonadzora u gradskim centrima – pojavljuje problem ometanja prava pojedinca na osobno prikazivanje, s jedne strane, te osiguranja da su jedina područja koje snimaju kamere stadion i prilazni putovi. Činjenica jest da je većina stadiona podignuta u izgrađenim područjima pa videokamere koje pokrivaju eksterijer moraju biti postavljene tako da ne za- diru u privatnost ljudi koji žive u tom dijelu naselja. U zemljama koje u tom pogledu imaju razrađeno zakonodavstvo, javlja se daljnji problem, problem dužine čuvanja snimaka. U svakom slučaju, posjetitelji ne smiju biti snimani ako tako nije jasno naznačeno na ulaznicama ili na ulazu na stadion.

Posao sigurnosti i sprječavanja nasilja (u najširem smislu) na sportskim je priredbama težak, a često i u sukobu s ljudskim pravima. Nije rijedak slučaj da su policijske i redarske aktivnosti usredotočene na upravljanje općim interesom pa se naglasak stavlja i na strogu primjenu zakona i propisa, i na poštovanje slavljeničke atmosfere koja se javlja na svakom sportskom događaju, ali i na potrebu da se u obzir uzme urbana lokacija stadiona. Očito je da odgovorni moraju učiniti sve što je u njihovoj moći kako bi zadovoljili tri suprostavljene strane. Ljudi koji žive blizu sportskih objekata trpe različite oblike neugodnosti i ograničenja te jak promet i razne probleme kad mnoštvo napušta stadion. Posao očuvanja mira i pružanja sigurnosti u središtu grada obuhvaća ispunjavanje niza dodatnih uvjeta – a riječ je o brizi o sigurnosti na ulici, osiguravanju i zaštiti javnih zgrada, brizi o sigurnosti građana – koji su prilično različiti od onih vezanih uz bilo kakav sportski događaj, a istodobno može uključivati i nadzor mnoštva od 30 000 pa do 60 000 ljudi (broj jednak ukupnom stanovništvu maloga grada) i njihovo usmjeravanje pri ulasku i izlasku iz sportskoga objekta. U mnogim se slučajevima namjerno daje prednost javnom interesu, omogućuje izgređnicima ulazak te ih se nadzire, što možda nije u skladu sa strogom primjenom zakona, ali se tako sprječavaju izgrede negdje drugdje. U želji da izgrede i probleme riješe što je moguće bolje, policija u različitim zemljama zatvara oči pred određenim radnjama kojima se krši zakon. To u mnogim slučajevima znači da se zakon ne primjenjuje dosljedno kako bi se mogli nadzirati

nogometni navijači na najučinkovitiji mogući način s policijskim snagama čiji broj nije neograničen.

„Oni čiji je posao osigurati poštovanje slova i duha zakona često rade kompromise, dopuštajući da određene radnje prođu nezabilježeno i nekažnjeno jer bi bilo preteško poduzeti daljnje aktivnosti ili zato što su im sredstva i broj ograničeni i ne mogu sve kazneno goniti...” (Becker, nav. dj., 208).

Posao je policije i sudova zamršen jer neuspjeh u primjeni zakona rezultira pojavom ispada i nasilja, a njegova stroga provedba neizbježno premješta problem na druge lokacije. Sukobi koji se u današnje doba događaju podalje od stadiona, najbolji su dokaz te teze. Fizičko premještanje nasilja nije u tolikoj mjeri rezultat namjere navijača koliko učinkovitosti poduzetih aktivnosti nadzora posjetitelja.

Iako su relevantni zakoni i propisi očito usmjereni ponajprije na nadzor i kažnjavanje (Foucault 1975), čini se da se u slučaju nogometnih utakmica manji naglasak stavlja na sprječavanje – u smislu prepoznavanja, interpretiranja i razumijevanja nasilja i devijantnoga ponašanja navijača s ciljem njegova zaustavljanja – a mnogo veći na suzbijanje svih potencijalnih kriminalnih djela. Jednostavno rečeno, u fokusu je pažnje očuvanje javnoga reda i mira. Time ne dovodimo u pitanje potrebu da se kazne određene vrste neprihvatljiva ponašanja, već bismo samo željeli istaknuti da trenutačno postoji neravnoteža između čitavoga arsenala represivnih mjera (koliko god se manjkavo primjenjuju) i mjera preventivnoga i obrazovnoga karaktera. Ne možemo ne citirati sljedeću primjedbu M. Martinsa:

„Razumljivo je da je u prošlosti, kad je prevladavala logika žurnosti, prioritetno bilo donijeti tehničke i sigurnosne mjere kojima bi se kratkoročno suzbili najdramatičniji izgedi. Međutim, danas je apsolutno potrebno usmjeriti djelovanje na ono što se nalazi u korijenu problema.“ (2003: 5)

No želi li nogometni svijet zaista prihvatiti takav pristup? Ako se izgredi ne događaju blizu stadiona, klupski šefovi mogu s opravdanim ogorčenjem tvrditi kako „njihovi“ navijači nisu odgovorni za te nasilne radnje jer se one ne događaju za vrijeme utakmica i pojedinci koji su u njih uključeni nisu odjeveni u klupske boje. Nasilje se prema tomu portretira kao djelo običnih delinkvenata koji, sukobljavajući se podalje od nogometnih terena, potvrđuju ono što je nogometni svijet oduvijek isticao: da se nasilje može svesti na remećenje javnoga reda. Svijet sporta se na taj način ograđuje od bilo kakve odgovornosti: na društvima je europskih zemalja da odgovore na ono što su zapravo propusti unutar same društvene strukture.

Što se tiče strukturnoga slabljenja društva, potrebno je osvrnuti se na način na koji su se politički zahtjevi počeli pojavljivati na europskim nogometnim terenima u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća, a sada novom žestinom ponovno izranjaju u nekim zemljama, osobito u bivšem istočnom bloku.

Političke ideologije na nogometnom stadionu

U početku: britanski pokret skinheada

Povrh fenomena koji se smatraju tipičnima za huliganstvo (fizičko nasilje među navijačima ili između navijača i policije te uništavanje infrastrukture i imovine unutar i izvan sportskih terena) postoji još jedan, a taj je otvoreno isticanje konfliktnih političkih ideologija na mnogim stadionima u Europi.

Rasprava o političkim ideologijama koje se otvoreno manifestiraju na nogometnim susretima često je usmjerena samo na ekstremno desne pokrete. Huligani se izjednačuju s neonacistima i skinheadima. Kao što je Broussard naveo (nav. dj., str. 305), to je klasična, gotovo klišeizirana predodžba. Nakon Heysela uzelo se zdravo za gotovo da su neonacisti koji odlaze na nogometne utakmice Britanci. Kad je žandar Daniel Nivel bio okrutno napadnut u Francuskoj, to je bilo nedjelo njemačkih skinheada pa se na njega automatski gledalo kao na dio duge tradicije u toj zemlji, tj. u Njemačkoj, koja se u tom trenutku očitovala u formi neonacističkih pokreta. A za nagli porast ksenofobije u Parizu i Rimu, koji je izazvao šok i osudu svjetske javnosti, smatralo se da simbolizira ponovno buđenje talijanskoga fašizma. Pa ipak nitko nije postavio pitanje jesu li skinheadi i huligani uistinu jedni te isti ili su i druge ideologije prisutne na tribinama. Također, jesu li proklamirane političke ideologije kojima se „vijori“ na stadionima uistinu autentične? I kakvo bi se značenje trebalo pripisati takvim političkim i ksenofobičnim manifestacijama?

Moramo istražiti pojam ideologije ne toliko kao riječ ili koncept već kao cijeli sustav značenja i pretpostavaka koji je pod drugim imenima gotovo sigurno bio prisutan mnogo prije nego što je Destutt de Tracy iskovao termin „ideologija“ u kasnom osamnaestom stoljeću. Taj termin ima toliko različitih značenja da mu njegova polisemija, u najmanju ruku, ublažuje snagu. Je li ideologija ideal ili skup ideja, predodžaba, vjerovanja i vrijednosnih stajališta koje društvo nameće svojim članovima ili onima koji to nisu? Ili je ona, ipak, ideal ili skup ideja, predodžaba, vjerovanja i vrijednosnih stajališta koje pojedinci, više-manje kolektivno, pokušavaju proširiti i namet-